

O'QUVCHI-YOSHLARDA MILLIY TARBIIYA USLUBLARINI QO'LLANISHI

Baxtiyor Xolmirzayev

NamDU tadqiqotchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada o'quvchi-yoshlarining milliy g'ururini mustahkamlash, irodasini baqquvvat qilish, ularni o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan barkamol inson bo'lib tarbiyalash, tafakkurida o'zligini unutmaslik, ota-bobolarning muqaddas qadriyatlarini asrab-avaylash, hurmat qilish fazilatlarini qaror toptirishga doir milliy tarbiya uslublari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: strategiya, tarbiya, vatanparvarlik, milliy g'urur, madaniyati, mafkuraviy onglilik, milliy odob.

Bugungi kunda o'quvchi-yoshlarda milliy tarbiyalanganlik darajasini shakllantirish ijtimoiy xarakterga ega. Binonarin, o'quvchi-yoshlarda milliy tarbiya darajasini shakllantirish ularni Vatan ravnaqi, yurt obodligi va xalq farovonligi yo'lida fidokorona mehnat qilishga undaydi. Bu esa sohada olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlarini yanada kuchaytirish, uning qamrovini keng olib borish hamda samaradorligini oshirish vazifasini qo'yadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmoni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori va mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashda ushbu ilmiy ishimiz ham muayyan darajada xizmat qiladi [1; 2].

Tarbiya haqida umumiy tushuncha va uni ustida ish olib borgan olimlarga qisqacha to'xtalib o'tsak.

Tarbiya - muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni [3].

Tarbiya haqida chet el olimlaridan A.S.Makarenko, J.J.Russo; Sharq mutaffakirlaridan Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Farobiy; rus olimi I.G. Shukina, o'zbek professori J.Hasanboev va boshqa olimlar atroflicha ish olib borishgan [3].

Tarbiya haqidagi g'oyalarning rivojlanishida Imom Buxoriy, At-Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Naqshbandiy, Alisher Navoiy, Behbudiy, Abdulla Avloniy va boshqalarning xizmatlari beqiyosdir [5].

Milliy tarbiya – yoshlarning tafakkurida o'zligini unutmaslik, ota-bobolarning muqaddas qadriyatlarini asrab-avaylash va hurmat qilish fazilatini qaror toptirish, "Men o'zbek farzandiman" deb g'urur va iftixor bilan yashashiga undovchi ulkan kuchdir.

Milliy tarbiya o'zlikni anglash, vatanparvarlik, milliy g'urur, millatlararo muloqot madaniyati, milliy mafkuraviy onglilik, milliy odob, fidoyilik fazilatlarini shakllantiriladi. Bu fazilatlarni qanchalik darajada shakllanganligini bilish maqsadida, quyida o'quvchi-yoshlarda milliy tarbiya uslublari qo'llanishi va qo'llanmasligi ishlab chiqildi.

Milliy tarbiyamiz o'zining boy uslubiy xazinasiga ega. Masalan, "kechirmoq" – tarbiyalanuvchiga tarbiyaviy ta'sir o'tkazish maqsadida u yo'l qo'ygan xato, gunohni avf etmoq usuli; "o'ynamoq" atamasi – bu bola bilan unda ijobiy sifatlarni ribojlantirish, salbiy sifatlarni kamaytirish maqsadiga yo'naltirilgan, ma'lum qoida va usullar bilan ijro etiladigan o'yinlar bilan o'ynash usuli va h.k. Bular o'zbek xalqining o'z farzandlarida ijobiy fazilatlarni ribojlantirish, salbiy xulq-atvorlarni bartaraf qilish maqsadida qo'llagan va qo'llayotgan yo'l-yo'riqlar, harakat tartiblari, tarzlari tizimidir.

O'quvchi-yoshlarda milliy tarbiya uslublarini rivojlanishida bu 44 usulni qo'llang:

1. Ayblamoq – bolani qilgan gunohi, xatosi uchun adolatli ravishda aybdor deb topmoq, ayb qo'ymoq va bolaning buni anglashiga erishmoq.
2. Arazlamoq – qilgan salbiy qilg'i uchun bolani aybsitib, undan o'pka qilib yurmoq yoki tarbiyaviy maqsadda vaqtincha yuz o'girmoq.
3. Baholamoq – bola xulqiga uning ahamiyati, qadr-qimmatini haqida ijobiy yoki salbiy fikr bildirmoq.
4. Bahslashmoq – o'quvchi bilan (maktabda), o'g'il-qiz (farzand) bilan maktabda, uyda ilmiy, adabiy, axloqiy, milliy-mafkuraviy mazmunda munozara qilmoq.
5. Begona qilmoq – bolaning yolg'on gapirgani aniqlanib, qo'polligi muhokama qilingach, undagi vijdonni junbushga keltirish, qilgan ishiga pushaymon qilishi uchun o'qituvchi, ota-ona yoki ona uni o'zidan vaqtincha uzoq tutib yurishi.
6. Biriktirmoq – odob-axloqda, biror hunarda ko'pchilikka namuna bo'lgan ustoz tarbiyasiga bermoq. O'tmishda qo'shni ko'rgan ota-onalar farzandlarining hayotini, odamlar, begonalar bilan muomala qilishni o'rgansinlar, deb o'g'illarini choyxonachiga xizmatkorlikka berishgan ekan.
7. Bitim – bolaning hayotiga, o'qishiga, kelajagiga oid jiddiy masalani uning o'zi bilan muhokama qilib, o'zaro ijobiy kelishuv, to'xtam, qarorga kelmoq.
8. Buyurmoq – vaziyatning taqozosi bilan tarbiyaviy maqsaddan kelib chiqqan holda bolaning o'zi uchun, ja-moa, millat, Vatan manfaatlarini ko'zlab buyruq bermoq.
9. Va'da olmoq – bolaning o'z so'ziga sodiqligini, so'zi va ishi birligini sinash maqsadida undan biror ishning, majburiyatning vajarilishi haqida so'z olmoq.
10. Girgitton bo'lmoq – mehribonlik bilan, «aylanay», «o'rgilay» so'zlarini ishlatib, ismiga «jon», «xon» qo'shib bolani erkalash.

11. Yorilmoq – bolaning noo'rin xafaligini bilgach, tanho qoldirib, asl maqsad – uning muvaffaqiyati ekanini aytish. Xayrixohlik, samimiyluk bu usulga muvaffaqiyat keltiradi.
12. Inoqlashmoq – bola bilan yaqin, do'stona munosabat bog'lamoq, ahillashib ketmoq.
13. Kafil bo'lmoq – bola bilmay, adashib xatoga yo'l qo'ygan choqda uning yaxshiligi haqida boshqalar (o'qituvchi, o'quvchilar)ni ishontirib, bola uchun mas'uliyatni o'z ustiga olmoq.
14. Kengashmoq – bola sinf jamoasi oldida turgan muammoni birgalikda muhokama qilmoq.
15. Koyimoq – jazo berishning engil turi. Bolaga tanbexlovchi so'z aytmoq, tanbeh bermoq, urishib qo'ymoq.
16. Kuzatmoq – sinf ahlining, har bir bolaning xulq-atvorini zimdan qarab, tekshirib turmoq, ko'zdan kechirmoq, qayd qilmoq.
17. Ko'rsatmoq – bolaga, bolalarga o'rnak yoki ibrat olishlari yoki ularda yangi tushuncha, bilim hosil qilish maqsadida biror narsaga diqqat-e'tivorlarini jalb qilish.
18. Maqtamoq – bolani uning o'ziga yoki boshqalar oldida yaxshi tomonlarini ko'rsatib gapirmoq, yaxshi qilib ko'rsatmoq.
19. Nasihat – sokin, xayrixohlik vaziyatda bolani yaxshi yo'lga solish, ta'lim berish maqsadida aytilgan gap, maslahat, pand, o'git.
20. Ovutmoq – bolaning, uning oilasining boshiga biror kulfat tushganda unga tasalli berib yupatmoq, ovuntirmoq, yig'lashdan to'xtatmoq.
21. Odatlantirmoq – odob me'yorlarini mashq qildirish. Masalan, salomlashish, murojaat qilish, mehribonlik ko'rsatish va hokazolarga odat paydo qilmoq, o'rgatmoq.
22. Ohlsshoh – shunday vaziyatlar bo'ladiki, bola yil bo'yi ajoyib xulq-atvor, o'git namunalarini ko'rsatib keladi-yu, bilib-bilmay bir xatoga yo'l qo'yadi. Masalan, birob bilan urishib qoladi; hasharga kelmay qoladi va h.k. Shunday holda o'qituvchi – sinf tarbiyachisi uni (oldingi namunali xulqi hurmati) oqlamog'i kerak.
23. So'ramoq, – bolaning ilmiy va axloqiy bilimlari haqida ma'lumot olmoq, tekshirmoq, norasmiy imtihon qilmoq.
24. Talab qilmoq – tarbiyalash maqsadida boladan biror narsani qat'iyat bilan so'rab turish.
25. Tasalli bermoq – muvaffaqiyatsizlikka uchragan bolani yupatish, ko'ngil ko'tarish uchun gapirmoq, ish-harakat qilmoq.

26. Ta'birlamoq – bolada, sinf, jamoat ahlida uchrab turuvchi xatti-harakatlarni sifatlamoq.
27. Ta'kidlamoq – bolalar bilan o'tkazilgan har bir vaziyatda, ularga malol kelmaydigan axloqiy mazmunni uqtirib, tayinlab bermoq.
28. Taqdirlamoq – o'quvchini, farzandni qadrlamoq, munosib vaholamoq, bolaga uning qadri bor ekanini sezdirmoq.
29. Taqiqlamoq – tarbiyabiy maqsadda bolaga, o'quvchiga biron narsani man etmoq.
30. Tahsinlamoq – o'quvchini, farzandni «balli», «ofarin» kabi so'zlar bilan qarshi olmoq, yuksak baholamoq.
31. Tenglashmoq – bola, o'quvchi biror tahsinga sazovor ish qilganda uning xatti-harakatini eng hurmatli, aziz kishilar xulqiga qiyoslash, yomon ish qilganida esa o'z qishlog'i, mahallasi hududidagi «yomon» deb nom qozongan shaxs xulqiga o'xshatmoq, taqqoslamoq.
32. Tergamoq – vaqti-vaqti bilan bolaga etarli darajada qattiqqo'llikni namoyon qilib, tekshirib, nojo'ya xatti-harakatlari uchun koyib «yo'li»dan qaytarib turish.
33. Uyaltirmoq – noma'qul qilg'i uchun bolaga o'ta noqulaylik tug'dirish, xijolat, andisha, nomus qildirmoq.
34. Rag'bartlantirmoq – bolaning xulqi, o'qishidagi muvaffaqiyatlari. Kelajagiga g'oyat mamnunlik hissi bilan berilmoq, ruhiy ko'tarinkilik bilan qiziqmoq, zavqlanmoq va zavqlantirmoq, qanoatlantirmoq.
35. Erkalatmoq – o'g'il bolani qo'zichog'im, sherim, toychog'im, qiz bolani esa oppog'im, onajonim deya silab-siypalamoq, suymoq.
36. Yalinmoq – agarda boshqa xil usul kor qilmasli-giga ko'z etsa, bola qalbida mehrni yangilash, uyg'otish maqsadida uni biror narsaga ko'ndirish uchun iltimos qilmoq; o'tinib so'ramoq.
37. Yarashtirish – oilada, sinfda va'zan uchraydigan o'zaro urush-janjalni to'xtatish, urushmaslikka ahd qiddirmoq, munosavatni yaxshilamoq, totublashtirmoq.
38. O'ynamoq – bola bilan unda ijobiy sifatlarni ribojlantirish, salbiy sifatlarni yo'qotish maqsadiga yo'naltirilgan ma'lum qoida va usullar bilan ijro etiladigan o'yinlarni birga o'ynash usuli.
39. O'rgatmoq – bolaga biror ish-harakat (masalan, choy damlashni, turli joy, vaziyatlarda o'zini tutishni, gapirishni va h.k.) vajarish usulini, yo'l-yo'rig'ini tushuntirmoq, bildirmoq va shu ishni mustaqil bajara oladigan qilmoq.

40. O'qitmoq – yozilgan narsani yoki matnni undagi belgilar, harflar bositasida aynan aytib, eshittirmoq.
41. Qaytarmoq – bola, o'qubchi jahli chiqib, qizishib biror kor-hol, yomonlik qilishga qaror qilsa yoki vajohati shuni ko'rsatsa, uni bunday nomaqbul, nojo'ya ishdan, xatti-harakatdan o'zini tutishga undamoq, tiymoq.
42. Qiziqchilik qilmoq – o'quvchi, bola bilan munosabatda rasmiyatchilikni, psixologik tanglikni bartaraf qilish maqsadida mavzuni burib yuborish, ermak, hazil qilish, bolani kuldirish.
43. Sovg'a berish – bolaga bayram, hayitlar munosabati bilan imkon darajasida tuhfalari qilib, uning mehrini yangilab, oshirib turish.
44. Homiylik qilish – bolaga biror sohaga qiziqib, berilib shug'ullansa, bu ishda unga yordam, madad berish, muhofaza etish.

O'quvchi-yoshlarda milliy tarbiya uslublarini rivojlanishida bu 12 usulni esa qo'llamang:

Shu bilan birgalikda o'quvchi, bolaga tarbiyaviy ta'sir o'tkazishning salbiy usullari mabjudligi va ularga barham berish uchun ulardan namunalar keltirildi:

1. Aldamoq – yolg'on-yashiq gaplar bilan, va'dalar bilan avramoq, laqillatmoq.
2. Bachkanalashmoq – o'qituvchi, ota-onaning kattalarga, ulug'larga nomunosiblikda, xatti-harakatlar qilmoq.
3. Vaysamoq – bolalarni, o'quvchilarni tomonlarga bo'lib, bir-biriga qarshi oyoqlantirib, tezlab, ular orasidagi ziddiyatni kuchaytirmoq; nizoni abj oldirmoq, olqishlamoq.
4. Gina qilmoq – o'quvchiga, bolaga nisbatan dilda xafalik, kek saqlamoq.
5. Yomonlamoq – bolaning oldida yoki orqasidan uni yomonlab, yomonga chiqarib, qoralab gapirmoq.
6. Zarda qilmoq – bolaga, o'qubchiga hadeb zarda, jahl qilaverish.
7. Zorlanmoq – bolalar qoshida biror narsadan, vaziyatdan nolimoq, shikoyat qilmoq, hasad qilmoq, nochorlikni namoyon qilmoq.
8. Majbur qilmoq – hech bir asossiz o'qubchining, sinfning munosavati bilan hisoblashmay, amr, zo'rlik bilan yoki biror narsa taqozosi bilan bir ishni qilishni buyurish, ko'r-ko'rona talab.
9. Nizo – o'qituvchi va o'quvchi, bola va ota-ona orasida o'zaro kelishmovchilik yoki qarama-qarshilik, dushmanlik, adovatli munosabat, ixtilof, nifoq hosil qilish.
10. So'kmoq – bolani yomon, uyat so'zlar bilan urishmoq, haqorat qilmoq

(odatda, bu usul so'kiluvchining so'kuvchiga bemehrligiga olib boradi).

11. Xo'mraymoq – farzandga, o'quvchiga, qovog'ini solib tikilmoq, yomon ko'z bilan qaramoq.

12. Qarg'amoq – farzandga yomonlik, baxtsizlik yoki o'lim tilab koyimoq; yomon niyat tilamoq.

Xulosa qilib aytganda o'quvchi-yoshlarda milliy tarbiya uslublarini qo'llanishi mavzusi orqaliy ulkan muammolar zanjirining bir xalqasigina tadqiq qilindi. Kelgusida barchaga ma'lum muammolar zanjiri bir necha mavzular vositasida tizimli ravishda o'rganilishi ish jarayonida ko'zga tashlandi. Umid qilamizki, bu kabi ko'lamdor ishlarni amalga oshirishda biz ham munosib xissamizni qo'shamiz!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон
2. О‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “О‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida PQ-4884-son
3. Pedagogika (umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti) R.Mavlonova, N.Raxmonqulova, N.V oxidova, K.M atnazarova Toshkent – 2013. B-126.
4. Pedagogika (umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti) R.Mavlonova, N.Raxmonqulova, N.V oxidova, K.M atnazarova Toshkent – 2013. B-127, 128.
5. Asqarova, O‘.M, Xayitboyev M, Nishonov M.S. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’limi vazirligi. – T.: “Talqin” 2008 y. B-10.